

kostelig. Men boken har flere dimensjoner og er egentlig en melankolsk beretning om menneskets litenhet. Jeg anbefaler den.

Dag S. Thelle

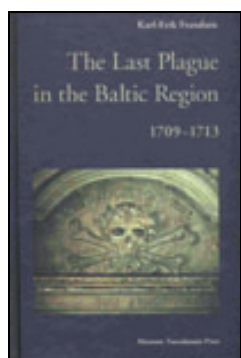
Avdeling for biostatistikk
Universitetet i Oslo

Verdifullt om pest

Karl-Erik Frandsen

**The last plague in the Baltic region,
1709–1713**

537 s, tab, ill. København: Museum Tusulanum Press, 2010. Pris DKK 475
ISBN 978-87-635-0770-7

Sykdomsbetegnelsen «byllepest» får de fleste av oss til å tenke på svartedauden, denne fryktelige epidemien som kom til Sicilia og Sør-Frankrike midt på 1300-tallet, og som derfra spredde seg videre over hele Europa i løpet av

to-tre år. Mindre kjent i dag er det kanskje at den første epidemien i Vest-Europa ble fulgt av nye utbrudd med 10–20 års mellomrom i de neste 300 årene. I Venezia er det gode holdepunkter for 26 pestepidemier frem til den siste i 1631, og i Sverige tyder kildene på 24 pestepidemier frem til den nest siste i 1653. I de fleste vesteuropeiske land fant de siste pestepidemiene sted midt på 1600-tallet, f.eks. i 1654 i Christiania og mange områder på Østlandet, og i 1665 i London. Lengre øst, i Russland og i Det ottomanske riket, fortsatte imidlertid pest å være en aktuell epidemisk sykdom med regelmessige utbrudd helt frem til slutten av 1800-tallet.

I begynnelsen av 1700-tallet, under Den store nordiske krig, nådde en ny pestepidemi Polen og kystene av Østersjøen fra sydøst. Den spredde seg derfra til sørkysten av Finland og store deler av det sørøstlige Sverige, Nord-Tyskland og Sjælland. Dødeligheten var, etter vår tids målestokk, enorm. På Øland døde kanskje oppimot 50 % av befolkningen. Stockholm hadde før pesten en befolkning på omkring 50 000. Ifølge kirkebøker døde 17 887 mennesker av pest i løpet av fire måneder høsten 1710, men mange døde uten å bli registrert. I København var dødeligheten enda høyere, over 22 000 personer døde i løpet av fem måneder ifølge kirkebøkene. Samtidige administrative rapporter argumenterer med at de reelle dødstallene var høyere, kanskje 25 000, noe moderne historikere støtter. Befolkningen var også der trolig nær 50 000 før pesten, men mange fra overklassen

flyktet til andre deler av Danmark, blant andre Ludvig Holberg (1684–1754), så dødeligheten i den eksponerte befolkningen var trolig godt over 50 %.

Mekanismene bak spredningen av pestepidemier ble studert og diskutert helt fra den første omkring 1350. Leger var, særlig i de første århundrene, opphengt i gresk medisinsk tradisjon og argumenterte for spredning med fordervet luft (miasmer). Prester argumenterte med at epidemien var straff fra Gud, og at det derfor var lite man kunne gjøre. Lekfolk hadde tidlig en oppfatning om spredningen som likner på moderne smittelære. Venezia innførte karantenebestemmelser, og i mange områder ble epidemiene forsøkt stanset ved cordon sanitaire, altså at områder der pesten herjet, ble sperret av slik at all handel og forflytning av mennesker over grensen var forbudt. Forbudene ble regelmessig håndhevet med dødsstraff. Mot slutten av den perioden pestepidemiene herjet i vesteuropeiske land, begynte også leger å ta smittedyper på alvor og samlet primærdata under epidemiene. På 1600-tallet ble kirkebøker innført og offentlig statistikk etablert. For pestepidemiene rundt Østersjøen i årene 1709–13 finnes derfor en lang rekke primærdata og mye bedre data enn for de tidligere pestepidemiene. Disse dataene ble til dels studert i detalj i perioden før bakteriologiens tidsalder, ofte av leger som ville forsøke å finne mekanismene bak spredningen av sykdommen. Den danske marinelegen Frederik Vilhelm Mansa (1794–1879) utga for eksempel i 1854 en grundig avhandling, *Pesten i Helsingør og København 1710 og 1711*, der han benyttet kirkebøker og mye annet arkivmateriale.

Den danske historikeren Karl-Erik Frandsen presenterer i den foreliggende boken en ny studie av pesten i Helsingør og København og områdene omkring. Særlig presenterer han et omfattende og verdifullt materiale fra pesten i Helsingør. Nesten halve boken inneholder en detaljert gjennomgang av spredningen av pesten fra hus til hus (og fra person til person) i Helsingør og landdistriktene rundt på Nord-Sjælland. For disse områdene har Frandsen brukt alle tilgjengelige arkiver, og det er mange, ikke bare kirkebøker, men også forskjellige slags skattelister, skattemannntall og alle typer offentlige dokumenter fra Danske Kancelli, i tillegg til karanteneregnskapene og regnskapene for Øresundstollen. Resultatene er presentert i et stort antall verdifulle kart og grafiske fremstillinger.

For København er fremstillingen mindre detaljert, vesentlig fordi Frandsen ikke hadde nok informasjon til å kunne koble navnene til de avdøde med gateadresser. I tillegg var kirkebøkene for de tyske menighetene ødelagt i en brann. På tross av fine diagrammer og grafer gir derfor fremstillingen når det gjelder København ikke svært mye interessant informasjon.

Frandsen trekker forbausende få generelle konklusjoner av sine detaljerte undersøkelser av pestens spredning i Helsingør. To spørsmål knyttet til tidligere tiders pestepidemier i Europa blir for tiden diskutert internasjonalt. Var pestepidemiene i middelalderen og tidlig nytid samme sykdom som moderne pest, altså forårsaket av *Yersinia pestis*? Var svarte rotter (*Rattus rattus*) en nødvendig mellomvert for smittespredningen? I forhold til begge disse spørsmålene gir undersøkelsene etter mitt syn meget gode holdepunkter for å kunne gi et endelig svar, i alle fall i forhold til denne ene pestepidemiene. Svaret må bli JA på det første spørsmålet (1) og NEI på det andre. Slik jeg leser Frandsen, deler han disse synspunktene, men han tør ikke helt formulere seg eksplisitt.

Denne boken er en meget verdifull forskningsrapport. Imidlertid antyder tittelen og presentasjonsformen at det er en helt annen type bok. Pestepidemiens herjinger i andre land rundt Østersjøen er meget summarisk fremstilt, også for områder der vi vet at det finnes mye primærmateriale. Disse avsnittene utgjør egentlig bare en bakgrunn eller en innledning for det som egentlig er bokens tema, pestepidemiene på Sjælland. Tittelen er derfor sterkt misvisende og burde heller ha vært «The last plague on Zealand» eller noe liknende.

Lars Walløe

Avdeling for fysiologi
Universitetet i Oslo

Litteratur

1. Haensch S, Bianucci R, Signoli M et al. Distinct clones of *Yersinia pestis* caused the Black Death. *PLoS Pathogens* 2010; 6 (10): e1001134.

På tomgang

Patricia Cornwell

Scarpetta

471 s. Oslo: Gyldendal, 2010. Pris NOK 399
ISBN 978-82-05-39489-6

Patricia Cornwell har i mange år underholdt oss med bøkene om den utmerkede rettsmedisineren Kay Scarpetta. Det var derfor med interesse jeg så frem til den nye utgivelsen.

I denne boken, bare kalt *Scarpetta*, har rettsmedisineren omsider giftet seg med sin mangeårige venn, rettspsykologen Wesley. Hun er også blitt kjendis gjennom programmer på TV-kanalen CNN. Niesen Lucy har også en viktig rolle som datanerd

og ekspert på cyberspace. Mangeårig kompanjong Marino er støtt ut i kulden. Scarpetta tilkalles da politiet har fått inn en forvirret mann iført fotlenke og håndjern, som melder om at hans venninne er drept. Han blir innlagt på psykiatrisk sykehus, hvor han meddeler at den eneste han vil kommunisere med, er den berømte rettsmedisineren. Hans venninne har angivelig maillet med Scarpetta, eller noen som utgir seg for å være henne. Etter hvert forstår man at også Scarpetta er i faresonen, og at en morder går løs.

Som tidligere fan av Kay Scarpetta var det forstemmende å lese denne boken. Etter 80 sider aner man knapt hva plottet egentlig dreier seg om, etter 250 sider sitter man med den samme følelsen som da man, som student, pugget muskel- og skjelettapparatet, nemlig at bokens 471 sider fortøner seg uoverkommelige, og at man skulle ønske man var igjennom. Jeg opplever karakterene som endimensjonale. Historien eier ikke driv, og i alle fall ikke krimhistoriens forventede utviklingskurve frem mot klimaks. Tvert imot hopper fortellingen hit og dit uten mål og mening. Boken inneholder side opp og side ned med endeløst prat og ørkesløse diskusjoner som ikke tilfører historien noe nytt. Språkblødmer er det flere av, som «Det var egentlig en lykke at Rivjernet ville ha grudd seg til juleferien om hun hadde hatt mulighet til å nyte den, for den var intet annet enn et tomt skip som førte henne fra det ene året og inn i det neste og minnet henne på hva hun ikke hadde og hva som ikke lå foran henne, og at biologien var nådeløs og spilte henne stygge puss». På samme måte er Scarpettas og Wesleys funderinger rundt eget kjærlighetsliv gitt for stor plass. Midt i handlingen begir de seg plutselig ut på endeløse tankeflukter av typen «Jo lenger man bladde seg bakover gjennom livets sider [...], desto mer forbløffet var han blitt over flere ting, ikke minst over Scarpettas uimottakelighet. Hun hadde ærlig talt ikke skjønt hvordan han hadde det og hadde vært mye mer opptatt av det hun selv hadde følt. Det var i hvert fall det hun hadde sagt da hun innrømmet at de gangene hun hadde sett ham med dokumentmappe på fanget, så hadde det, med få unntak, betydd at han skjulte en ereksjon». Også Lucys kjærlighetsliv får rikelig plass i den siste delen. Slikt blir det sider av, men ikke innhold. Leseren blir utmattet, og historien kjører av sporet. Opprullingen skjer over de siste 50 sidene, men da er det forlenget knekkende likegyldig hvem som er morderen.

Cornwell kan det meste om dataverdens og rettsmedisins mange tekniske nyvinninger. Men igjen, det øses på, og det blir for mye. Aktørenes tanker og følelser forklares også ned til minste detalj. Ingenting er overlatt til leserens fantasi, med langtekkelighet som resultat.

For undertegnede oppleves det som om Scarpetta her er i fritt fall. Boken vitner

om en uinspirert forfatter på tomgang. Jeg er fristet til å tro at forfatterens redaktør har sendt manus uredigert rett i trykken, i forvisning om at både forfatterens og hovedpersonens godt etablerte navn vil selge. Det er synd for Patricia Cornwell, som kan uendelig mye bedre.

Jorun Thørring Loennechen
Trondheim

Etikk i helse- og sosialtjeneste

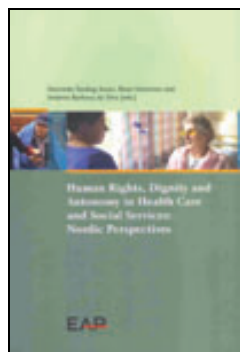
Henriette Sinding Aasen, Rune Halvorsen, António Barbosa da Silva, red.

Human rights, dignity and autonomy in health care and social services: Nordic perspectives

221 s, ill. Mortsel: Intersentia Publishing, 2009.

Pris EUR 54

ISBN 978-90-5095-877-6

Forfatterne av denne boken argumenterer for humanistisk etikk i nordisk helse- og sosialtjeneste.

Den er redigert av juristen Henriette Sinding Aasen, samfunnsviteren Rune Halvorsen og filosofen António Barbosa da Silva.

Bakgrunnen er menneskerettighetene, og spørsmålet er: Hva er det etiske og juridiske grunnlaget for å beskytte menneskerettighetene til mennesker hvor autonomien står på spill; barn, personer med kognitiv funksjonsnedsettelse, med psykisk lidelse eller med kroppslige funksjonshemninger? Åtte forskere fra de nordiske landene svarer.

I de to innledende kapitlene gjør Barbosa da Silva og Aasen grundig rede for det humanistiske menneskesynet og menneskeverdprinsippet (post-kantiansk humanisme). Menneskeverdet er den mest grunnleggende verdien, og den er lik for alle mennesker. Autonomien varierer hos mennesker, men det gjør ikke verdighet og integritet. Derfor er menneskets verdighet, ikke autonomi, det ypperste grunnlaget for helsetjenesteetik, lov og menneskerettigheter. Det ikke-humanistiske menneskesynet og den ikke-humanistiske etikken kritiseres. Denne analysen er viktig og opplysende fordi den viser at sentrale ord i etikken, som verdighet, har meget forskjellig betydning i humanistisk og ikke-humanistisk etikk. Mens man i humanistisk etikk hevder at verdigheten er lik for alle, hevder man i ikke-humanistisk etikk at den ikke er det. Den anses avhengig av hva personen har ytt, av kompetanse, samfunnsposisjon eller moralsk verdi.

Tekstens overordnede idé er at det humanistiske menneskeverdprinsippet beskyttes av et knippe mer spesifikke prinsipper. Integritetsprinsippet (respekt for integritet, sårbarhet og identitet) forsvares som overordnet. De andre prinsippene er ikke å gjøre skade, autonomi (informert samtykke, taushetsplikt, politisk frihet), velgjørenhet (inkludert ekte paternalisme) og rettferdighet. Når autonomiprinsippet ikke kan brukes, gjelder det i hver enkelt situasjon på en konkret og nyansert måte å finne den rette balansen mellom de andre prinsippene. Pasientens/brukerens egen oppfatning bør så langt som mulig tas med i vurderinger. Forfatterne viser også sammenhenger mellom etikk og juss.

I egne kapitler tar forfatterne for seg bruken av det humanistiske menneskeverdprinsippet: barns rett til å delta i avgjørelser som angår dem selv (Kirsten Sandberg og Marit Skivenes), forsvar av menneskeverd hos mennesker med kognitive sviktilstander (Aasen) og når tvang enkelte ganger bør brukes i den psykiske helsetjenesten (Mette Hartlev). En svakhet ved den nordiske politikken, for mennesker med funksjonshemninger med hensyn til reelle muligheter til å arbeide, belyses (Halvorsen og Bjørn Hvinden). Forskningsetiske spørsmål når menneskeverd kommer i konflikt med forskningsverdier, diskuteres (Barbosa da Silva og Salla Lötjönen) også.

For etisk interesserte er boken tankevekkende og viktig å bruke tid og krefter på. Innen helsetjeneste og NAV vil jeg si at målgruppen er klinikere, veiledere, forskere, ledere og planleggere som har forkunnskaper om etikk.

Hans Magnus Solli
Forskningsenheten
Psykiatrien i Vestfold
Tønsberg